

SAMENVATTEN : EEN BESCHRIJVING VAN DRIE METHODES

De tijd dat we onze leerlingen de volle zee moesten insturen met een bladzijdelang geleerd essay en de opdracht om daar een behoorlijke samenvatting van te maken, ligt gelukkig al een tijdje achter ons. Vallen en opstaan - hoe leuk soms ook voor de toeschouwer - bleek immers niet altijd de beste methode.

De laatste tiental jaren werden er dan ook verschillende systemen en procedures uitgewerkt die allemaal met elkaar gemeen hebben dat ze de leerlingen stapsgewijs begeleiden in het proces van het samenvatten. Een ketting van stappen en deel oefeningen vormt een curriculum dat uiteindelijk moet leiden tot de "perfecte samenvatting". Geleidelijkheid en inzicht zijn hierbij de belangrijkste begrippen : teksten worden gerangschikt van gemakkelijk naar moeilijk, van kort naar lang, van concreet naar abstrakt, van eenvoudig en perfect gestructureerd naar complex en imperfect gestructureerd.

In dit artikel wil ik een drietal methodes voor samenvatten bondig voorstellen. Hierbij schets ik telkens de voornaamste stappen in opbouw en ik pas daarna de methode toe op een zakelijke tekst. Het eindpunt is steeds een schema, geen uitgeschreven (informatieve) samenvatting. Bij het uitschrijven van een schema tot een tekst wordt immers vooral een beroep gedaan op de schrijfvaardigheid en niet op het synthetisch vermogen.

Het is niet mijn bedoeling om de verschillende methodes uitdrukkelijk te evalueren. Wel zal ik nu en dan wijzen op een aantal problemen die kunnen rijzen of op mogelijkheden die het ene systeem biedt en het andere weer niet. Ik ga er echter van uit dat de drie systemen valabel zijn en dat de lezers, afhankelijk van hun situatie en ingesteldheid, zelf hun keuze kunnen maken (of elementen op maat zullen combineren).

Ik behandel nu achtereenvolgens :

- een structureel-analytische methode;
- een intuïtief- inhoudelijke methode;
- een methode met vaste structuren.

Ik ben er mij van bewust dat ik de realiteit (en vooral de ontwerpers van de verschillende methodes) geweld aandoe met deze streng categorische benadering. Alle methodes zijn immers ongeveer in dezelfde periode ontwikkeld en refereren vaak aan dezelfde achtergrondliteratuur. Bovendien hebben sommige auteurs hun systeem in een aantal latere publikaties gerelativeerd en bijgesteld. Van echte tegenstellingen is dus in de realiteit zeker geen

sprake. Wel denk ik dat elke methode duidelijke accenten legt. Die wil ik hier dan ook benadrukken (zij het soms wat geïsoleerder dan de methode lief is). Om het totaalbeeld te bewaren schets ik echter telkens eerst het ruimere kader van elke methode.

Vooraf verwijs ik eerst naar de tekst (1) waarmee ik de mogelijkheden van elk systeem zal demonstreren (zie bijlage).

Tekststructureel-analytische methode

Om materiaal te verzamelen over een tekststructurele methode ben ik voornamelijk te raden gegaan bij A. Braet (1979). Verder maak ik gebruik van de werken van Drop en De Vries (vnl. 1976, 1979 en 1983), zij het minder nadrukkelijk.

OPBOUW VAN DE METHODE

In het schoolboek 'Taal daden' (1979) behandelt Braet in een apart hoofdstuk 'De samenvatting en het leesverslag'. De bladzijden ervoor brengen de deelvaardigheden aan die daarvoor nodig zijn, zowel op woord- en zinsniveau (betekenis, verwijzing, ...), alinea-niveau (opbouw en verbanden) als op tekstoniveau (tekstcompositie). We stellen de structuur-analytische benadering nu in een beknopt tienstappenschema voor :

Stap 1

Lees de tekst aandachtig door. Let op de grote lijn.

Zoek zo nodig woorden op. Streep opvallende signalen aan.

Stap 2

Zoek de indeling inleiding-kern-slot. Streep de grenzen aan. (Slot ontbreekt vaak.)

Stap 3

Ontleed de inleiding (plus titel) en het slot. Noteer het hoofdonderwerp, de hoofdvraag en de slotsom.

Stap 4

Herlees de kern. Streep zo mogelijk meer signalen aan.

Stap 5

Stel de grootste samenstellende delen van de kern vast.

Streep de grenzen aan; formuleer de deelonderwerpen in een kopje.

Stap 6

Splits de kern verder op tot op het niveau van de alinea (alineadeel). Noteer indeling en deelonderwerpen in een waaierschema. (Houd rekening met de alineaverbanden.)

Stap 7

Zoek bij elk kleinste deelonderwerp de hoofdgedachte. Streep, met andere woorden, per alinea (deel) de hoofdgedachte aan.

Stap 8

Schrijf op basis van het voorafgaande een kladsamenvatting.

Stap 9

Corrigeer je klad op betrouwbaarheid, aanduiding opbouw, beknoptheid, vloeiende en directe stijl.

Stap 10

Schrijf je samenvatting.

Ik probeer nu deze methode toe te passen op de voorbeeldtekst. Ik leg hierbij vooral de nadruk op stappen 4 tot en met 7.

TOEPASSING

* Als we deze tekst indelen in de drie traditionele grote delen krijgen we :

inleiding	(1-3)
kern	(4-12)
slot	(13)

* Het onderwerp van de tekst en de bijpassende vraagstelling zouden we op basis van het slot (en inleiding) als volgt kunnen formuleren : 'gevangenisstraf : bieden alternatieve experimenten ons een menselijker en zinvoller strafsysteem ?'.

* In stap 5 en 6 stelt Braet voor om de kern te analyseren. Hiervoor maakt hij o.a. gebruik van alineaverbanden. Hij onderscheidt daarbij (2) :

- het opsommend verband (-, onder elkaar);
- het tegenstellend verband (<-->);
- het uitwerkend verband (-, inspringend);
- het verklarend verband (oorzaak --> gevolg);
- het concluderend verband (=>);
- het toelichtend verband (vb.);
- het samenvattend verband (accolade).

* Signalen in de kern (4-7) :

- al.4 : De bedoelingen van dit strafsysteem zijn echter duidelijk. En van de motieven ...
- al.5 : Een tweede gedachte bij het straffen ...
- al.6 : Verder wil de gevangenisstraf ...
- al.7 : Maar het belangrijkste strafmotief ...

Als we de signalen uit de kern interpreteren, stellen we vast dat de alinea's 4 tot en met 7 allemaal opsommend met elkaar verbonden zijn. Dit wijst erop dat ze een geheel vormen, temeer daar we in de formulering van de openingszin telkens een verwijzing aantreffen naar de eerste zin van alinea 4, nl. bedoelingen (van het straf-

systeem : motieven (4) - gedachte (5) - wil (6) - strafmotief (7). Deze verwijsketting duidt dan ook duidelijk het eerste deelonderwerp aan : BEDOELINGEN VAN HET STRAF-SYSTEEM.

* Signalen kern (8-10) :

- al. 8 : In de praktijk blijkt echter dat deze nobele bedoelingen niet altijd ...
- al. 9 : In de realiteit is het namelijk duidelijk ... Sollicitaties mislukken nogal eens doordat ...
- al.10 : Het verblijf in de gevangenis heeft ook nadelige gevolgen ...
Deze familiale problemen ontstaan dikwijls omdat ...

Het woordje 'echter' (8) wijst op een tegenstelling, nl. tussen de bedoelingen (vnl. heropvoedingsgedachte) en de gevolgen ervan in de praktijk. In al.9 geeft 'namelijk' het uitwerkend verband aan : de informatie uit de vorige alinea wordt verder uitgewerkt. Hier gebeurt dit door twee mogelijke gevolgen te verduidelijken. Al.9 en 10 zijn immers opsommend verbonden ('ook'). Binnen de alinea's 9 en 10 zien we een tweedeling. De signaalwoorden 'doordat' en 'omdat' geven een oorzaak/re- den aan.

Deelonderwerp : GEVOLGEN VAN DE GEVANGENISSTRAF.

* Signalen kern (11-12) :

- al.11 : Een ontwrichte thuissituatie (cf. al.10)
moeilijkheden om werk te vinden (cf. al.9)
En dit terwijl verschillende experimenten met "open-gevangenis" tot positieve resultaten hebben geleid.
- al.12 : Zo ligt in het Nederlandse Roermond ...

De eerste zin bevat duidelijke verwijzingen naar de twee (drie) vorige alinea's. 'En dit terwijl' wijst op een tegenstelling en wel met de derde alinea.

Alinea's 11 en 12 zijn toelichtend met elkaar verbonden ('zo').

In al.12 wordt een uitleggend voorbeeld gegeven om de informatie uit al.11 te concretiseren.

Deelonderwerp : EXPERIMENTEN MET OPEN-GEVANGENISSEN.

* Deelonderwerpen (samengevat) :

1. Bedoelingen van het (traditioneel) strafsysteem (4-7)
2. Gevolgen van de gevangenisstraf (8-10)
3. Experimenten met open-gevangenis (11-12)

Voor het achterhalen van deze deelonderwerpen hebben we voornamelijk gebruik gemaakt van : alineaverbanden, verwijzingen en voorkeursplaatsen. Deel oefeningen hiervoor

vindt u bij de geciteerde werken van Braet en Drop & De Vries. Dikwijls echter is een dosis gezond verstand echter het belangrijkste.

* De bovenstaande analyse levert ons nu het volgende beknopte schema op :

Het gevangenisstelsel is in veel opzichten ontoereikend

- bedoelingen van de gevangenisstraf (theorie)
 - vergeldingsidee
 - afschrikkingsgedachte
 - beschermingsfactor
 - heropvoedingsgedachte
- gevolgen van de gevangenisstraf (praktijk)
 - zijn erg negatief voor de gevangene
 - werk vinden is moeilijk
 - verleden van de gevangene
 - ontwrichte thuissituatie
 - beperkte bezoekmogelijkheden

Experimenten met 'open-gevangenissen' hebben positieve resultaten (+ definitie)
vb. 'Te Roer' in Roermond

==> Hopelijk worden de experimenten op ruime schaal uitgebreid.

Intuïtief-inhoudelijke methode

Bij de bespreking van deze methode verwijs ik voornamelijk naar een artikel van V.M.J. Leenheer-Besnard (1982) en naar de ervaringen die ik opdeed tijdens een bijscholing van het Centrum voor Didactiek door P. Leenheer en I. Hofmans (1984) over deze methode.

'Eigenlijk mik ik erop, dat een eerste inzicht in of begrip van de tekst intuïtief tot stand komt, en dat de wijze waarop dat gebeurt per individu en per tekst kan en mag verschillen. Bij een technisch-structurele procedure als die van Braet, gebaseerd op oppervlaktekenmerken als inleiding, kern en slot (zijn die er wel altijd in de door Braet bedoelde zin ?), alinea's, opbouwsignalen, bevangt mij altijd dezelfde twijfel als bij ontleden : als ontleden al zou kunnen bijdragen tot tekstbegrip - is het dan in de meeste gevallen niet een erg ingewikkelde omweg ? Daarmee ontken ik niet het belang van vormkenmerken als de door Braet gehanteerde, maar ik zou ze slechts als aanvulling gebruiken niet als basisprincipes.' (Leenheer, 1982 : 17)

OPBOUW VAN DE METHODE

Ook in deze benadering van het samenvatten kunnen we onmogelijk van het nul-niveau vertrekken. De vooroefeningen zijn hier hoofdzakelijk gericht op de leesvaardigheid : tekstsoorten herkennen (informatieve of betogende teksten), feiten van meningen kunnen onderscheiden en beweringen van argumentaties, stijlfiguren herkennen (ironie, ...), context-lezen en voorspellend lezen, categoriseren, enz.

Om al deze vaardigheidsaspecten bij te brengen kan u het best gebruik maken van korte tekstjes die een van de aspecten duidelijk belichten. Vooral het genre van de lezersbrieven biedt hierbij heel wat mogelijkheden. Voor 'categoriseren' - een vaardigheid die vooral bij informatieve teksten belangrijk is - kan u bijvoorbeeld een passage lichten uit een natuurkundeboek of gebruik maken van voorbeelden van categorisering die de leerlingen moeten beoordelen. Wat denkt u bijvoorbeeld van deze indelingen door leerlingen van een eerste klas ?

DIEREN

<u>die durven</u> <u>bijten</u>	<u>die ons doen</u> <u>lachen</u>	<u>met pluimen</u>	<u>die ik zou</u> <u>willen</u>
wolf	aap	kanarie	hamster
tijger	schaap	duif	dolfijn
leeuw	giraffe	uil	kip
beer	olifant	eend	konijn
ijsbeer	geit	pauw	eend
hond	koe	eekhoorn	muis
kat	ezel	zwaluw	ijsbeer
...

DIEREN

<u>zonder poten</u>	<u>met 2 poten</u>	<u>met 4 poten</u>	<u>met 6 poten</u>
goudvis	duif	aap	mier
mossel	eend	beer	spin
slang	gans	eekhoorn	vlieg
slak	kip	ezel	bij
...

Stapsgewijs ziet de methode van samenvatten er als volgt uit :

Stap 1

Bekijk titel, auteur, plaats en datum van verschijning, en stel vast of dat geheel je iets zegt.

Stap 2

Lees de tekst een paar maal door. Hoeveel keer precies hangt af van de moeilijkheidsgraad van de tekst en van jezelf. (Niet strepen in de tekst.)

Stap 3

Leg de tekst weg en formuleer (hardop) het antwoord op de volgende twee vragen :

- wat wil die schrijver nou eigenlijk : waarom heeft hij dit 'verhaal' geschreven ?;
- tegen wie heeft hij/zij het eigenlijk ?

Stap 4

Nu ga je de belangrijkste bewering uit de tekst halen (=centrale claim) : wat beweert de auteur, waarop levert hij kritiek, wat is die kritiek, wat raadt hij de lezers aan, ... ?

Je moet het antwoord op deze vraag uit je hoofd kunnen geven, als dat niet lukt keer je terug naar stap 2.

Stap 5

Werk nu verder vanuit de door jezelf geformuleerde claim. De tekst gebruik je nog steeds niet.

Stel jezelf de volgende vraag : Welke elementen (woorden, begrippen, zinsneden) uit de claim moeten worden toegelicht ?

Stap 6

Volgende vraag :

- waarom is volgens de auteur zijn claim juist ? of
- hoe beargumenteert de schrijver zijn bewering/waarschuwing ...

Stap 7

Je hebt nu op je kladpapier staan : de claim (+ eventueel de uitleg daarbij) en de argumentatie. Kijk dat geheel nu nog eens door om te zien of je zelf snapt wat je opgeschreven hebt, en met name of je de redenering erin kunt volgen.

Stap 8

Nu pak je de tekst er weer bij. Lees de tekst nog eens door en vraag je bij iedere passage af : Heb ik dit stuk al (in verkorte vorm natuurlijk) op mijn papier staan ?

Antwoord 'nee' : streep de passage aan in de marge.

Stap 9

Bij ieder aangestreept stuk vraag je je vervolgens af : Wat gek, in mijn stuk komt het niet voor, maar waarom heeft hij het er dan ingezet ?

De bedoeling is dus, dat je de kladsamenvatting verbetert en aanvult. Bij dat aanvullen zoek je in jouw tekst de handigste plaats om het vergeten stuk neer te zetten; je neemt in elk geval niet zonder meer de plek van de auteur over, want je hebt diens redenering anders opgezet.

Stap 10

Nu moet er van het klad(schema) nog een net gemaakt worden. Zorg vooral dat het duidelijk en leesbaar is (kretten, strepen en pijlen kunnen best, als ze maar een eenduidige betekenis hebben).

'Duidelijk' wil zeggen : duidelijk voor iemand die de tekst niet kent. (De regel dat een samenvatting nooit een voorbeeld mag bevatten is onzin !)

De mogelijkheden van deze methode bekijken we nu concreet door ze toe te passen op onze tekst.

TOEPASSING

Drie zaken zijn bij deze toepassing essentieel volgens de auteurs :

- het beginnen met de claim van de totale tekst in plaats van, zoals andere boekjes wel eens aanbevelen, met de alinea's;
- het uit het hoofd werken tijdens de fasen 3 t/m 6;
- het maken van een eigen 'presentatiestructuur'.

Bij de behandeling van het tekstvoorbeeld zullen we deze standpunten verder motiveren. Ook nu weer doorlopen we de methode niet van stap 1 t/m 10. Bovendien wil ik er vooraf nog eens op wijzen dat deze methode een erg subjectief en lezerbepaald karakter heeft, waardoor meerdere aanvaardbare presentatiestructuren kunnen worden opgebouwd.

- * Vooreerst kunnen we opmerken dat deze tekst duidelijk een persuasieve, betogende tekst is. De schrijver wil de lezer overtuigen van zijn standpunt. Dat komt o.a. naar voren in de laatste alinea : 'Dit is mijn vurige wens'. Het betogende karakter van de tekst sluit natuurlijk niet uit dat de auteur zijn argumentatie stoffeert met informatie. Die staat echter enkel in functie van het betoog (stap 3).
- * Centrale bewering : Experimenten met het 'open-gevangenisstelsel' moeten op grotere schaal worden toegepast (stap 4).
- * Het begrip 'open-gevangenis' verdraagt wel wat uitleg : vb. overdag gaan de gevangenen werken, in het weekend verblijven ze bij hun familie. (stap 5)
- * Argumentatie :
 - Experimenten met 'open-gevangenis' (o.a. te Roermond) leverden positieve resultaten op :
 - werk vinden is gemakkelijker;
 - contact met de familie verloopt vlotter.
 - Het huidige gevangenisstelsel heeft veel nadelen :
 - werk vinden daarna stuit op veel moeilijkheden;
 - familiebanden worden verbroken.
 - De positieve bedoelingen van het huidige strafstelsel (vnl. heropvoeding) worden in de praktijk niet gerealiseerd.

Opmerking :

De vergelijking tussen de gegevens en wat er in de tekst staat kan ik hier moeilijk demonstreren; daarvoor is de tekst me ondertussen te bekend. Toch zal het ook hier duidelijk zijn dat bij een eventuele controle er een zekere verschuiving in nadruk opvalt.

Overigens is dit een van de meest boeiende aspecten van de methode. Bij de vergelijkende controle worden de leerlingen bijvoorbeeld duidelijk geconfronteerd met passages die ze niet/slecht/moeilijk begrijpen, wat een belangrijk proces is voor het tekstbegrip. De auteurs van deze procedure pleiten er dan ook voor niet steeds teksten aan te bieden die 'aan het niveau van de leerling' zijn aangepast.

Als je deze methode toepast zonder er de tekst bij te nemen en dus enkel gebruik maakt van wat je ervan onthouden hebt, dan merk je dat dit niet zomaar een omweg is die enkel diegenen met een paardengeheugen bevoordeelt. Dit reconstrueren dwingt je werkelijk om de tekst te verwerken en te begrijpen. Vanuit de centrale bewering van de tekst moet je de argumentatie (of wat je je ervan kan herinneren) opnieuw opbouwen. Niet slaafs enkele zinnen uit de tekst onder elkaar overschrijven en het begrijpen uitstellen tot later ...

Zo krijgt elk betekenisdeel een eigen 'logische' plaats in het representatieschema. Niet zomaar een plaats dus na de vorige alinea en voor de volgende. Vooral bij minder geconstrueerde teksten of teksten met specifieke stijlkenmerken kan dit serieuze voordelen opleveren. Ik illustreer dit even tussendoor a.d.h.v. een lezersbrief (situatie : een secretaresse had een lezersbrief gestuurd naar HUMO n.a.v. de reeks 'De nieuwe wanorde' (over het lerarenberoep); in haar brief schreef ze dat leerkrachten profiteurs zijn, veel vakantie hebben, allerlei bijberoepen uitoefenen, ... De volgende brief is hierop een reactie) :

De nieuwe wanorde

Humo 2354 was heel goed. Vooral de lezersbrief van een onbekende mevrouw zette alle puntjes op de i. Het is een feit dat leraars de toppers zijn van de ware profiteursklasse. Ik zal dit eventjes proberen uit te leggen.

Ik ben 30 jaar en onderwijzer. Ik ben ongehuwd en kinderloos. Ik woon wel samen. Ik verdien netto 992 F minder dan de onbekende mevrouw uit Humo 2354. Ik geef les in een B.L.O.-school waar 9 kinderen hun dag bij mij doorbrengen. Ze hebben allemaal een verschillend niveau variërend van kleuter tot 6de leerjaar. Dat wil zeggen 9 keer 6 lesvoorbereidingen per dag. Er wordt individueel onderwijs gegeven, dus MOET ik 's avonds alles goed afwegen en timen. Tijd om in mijn agenda te spieken is er niet, omdat ik alweer bij een andere leerling gevraagd word. Na mijn uren verkoop ik dus geen boeken, ben ik geen verzekeraar of geef ik geen bijlessen. Wel VOLG ik een avondkursus B.L.O. om mij te specialiseren. Zo zijn elke dinsdag- of woensdagavond bezet. Tijdens het halve jaar vakantie

maak ik mijn pedagogisch materiaal in orde of verbeter ik het. Momenteel ben ik bezig met het uitwerken van een nieuwe leer methode om stomme kinderen de mogelijkheid te geven te communiceren. Dat is de Blissmethode (onlangs nog op het nieuws). Als ik nog enkele uurtjes vind ga ik cursus volgen om met de komputer te leren werken. Deze zal wel zijn intrede in het B.L.O.-onderwijs doen.

Men zou zich kunnen afvragen of er wel genoeg uren in een dag zijn. Wel, met wat organisatie gaat het wel om dit alles te combineren met mijn huiselijk leven. T.V. kijken is er niet bij. Gelukkig kan ik wel tijd vrij maken voor het T.V.-joernaal en om Humo te lezen. Want dat is in mijn ogen een must.

(Naam en adres bekend)

Deze tekst staat bol van de ironie. Het gevaar bestaat nu dat bij een objectieve, tekstvolgende benadering een totaal verkeerd beeld ontstaat in de samenvatting. Bij de bovenstaande methode echer kan de lezer zijn interpretatie (omzetting van de ironie) duidelijk in de centrale bewering verwoorden. Inhoud en strategie kunnen op deze manier gescheiden worden. Voor het samenvatten geldt immers in de eerste plaats : 'Wat beweert de schrijver precies' (en niet : hoe ?).

Methode met vaste structuren

Elke lezer maakt bij het verwerken van een tekst op een of andere manier gebruik van voorkennis. Zowel kennis over de inhoud (=stofschema's) als kennis over de opbouw van de tekst (=vormschema's). Daarmee maakt de lezer voortdurend voorspellingen over de structuur van de tekst die hij voor zich heeft.

In hun boek 'Leren Communiceren' maken Steehouder e.a. (1984) duidelijk hoe dit voorspellend lezen een hulp kan zijn als u teksten wil (laten) samenvatten.

OPBOUW VAN DE METHODE

Steehouder e.a. (1984) stellen drie verschillende procedures voor om samen te vatten :

- tekstvolgend, globaal en intensief lezen;
- voorspellend lezen (vaste structuren);
- kritisch lezen (evalueren van een boodschap).

We beperken ons hier tot de tweede procedure, nl. hun methode om via voorspellend lezen tot een samenvatting te komen. Deze methode gaat ervan uit dat hoe actiever en precieser een lezer zijn voorkennis hanteert, des te beter en des te gemakkelijker hij teksten zal kunnen lezen en samenvatten.

De vaste structuren die de auteurs hiervoor voorstellen zijn in feite combinaties van stof- en vormschema's (3).

'Aan de ene kant geven ze aan wat de relevante aspecten van een bepaald type onderwerp (bijvoorbeeld : een probleem, een maatregel, een ontwerp) zijn; daarmee geven ze dus ook aan welke informatie u in een tekst over zo'n onderwerp kunt verwachten. Aan de andere kant geven ze ook aan wat de meest voor de hand liggende volgorde is om die informatie te bespreken; daarmee geven ze dus ook aan hoe een (logische) tekst over zo'n onderwerp is opgebouwd.'

(Steenhouder e.a., 1984 : 89)

We geven nu een overzicht van de zes vaste structuren : de eerste drie zijn algemeen van aard (in zeer veel situaties bruikbaar), de laatste drie zijn enkel bij bepaalde typen thema's bruikbaar. Natuurlijk zullen in de realiteit vaak teksten voorkomen die in feite een combinatie zijn van verschillende vaste structuren (netwerk).

De probleemstructuur

.....
Thema (= een probleem)

Wat is het probleem precies ?
Waarom is het een probleem ?
Wat zijn de oorzaken ?
Wat is er tegen te doen ?

De maatregelstructuur

.....
Thema (= een maatregel)

Wat is de maatregel precies ?
Waarom is de maatregel nodig ?
Hoe wordt de maatregel uitgevoerd ?
Wat zijn de effecten ?

De evaluatiestructuur

.....
Thema (= datgene wat beoordeeld wordt)

Wat zijn de relevante eigenschappen ervan ?
Wat zijn de positieve aspecten ?
Wat zijn de negatieve aspecten ?
Hoe luidt het totaaloordeel ?
Wat kan/moet er dus gedaan worden ?

De handelingsstructuur

.....
Thema (= een handeling)

Wat is het doel van de handeling ?
Wat zijn de voorwaarden ervoor ?
Hoe verloopt de handeling in grote lijnen
Hoe worden de deelhandelingen uitgevoerd ?
Hoe wordt het verloop van de handeling gecontroleerd ?

De ontwerpstructuur

.....
Thema (= een onderwerp)

Waarvoor dient het ?
Aan welke eisen moet het voldoen ?
Welke middelen moeten worden gekozen ?
Hoe ziet het ontwerp eruit ?
Wat is de waarde van het ontwerp ?

De onderzoeksstructuur

.....
Thema (= een onderzoeksobject)

Wat wordt er precies onderzocht ?
Waarom ?
Volgens welke methode ?
Met welke resultaten ?
Wat zijn de conclusies ?

Hoe gaat u nu aan het werk met deze vaste structuren ?

Stap 1

*U begint te zoeken naar het centrale thema van de tekst.
Daarbij probeert u ook vast te stellen wat het karakter van de tekst
is (beschrijving, opiniërend stuk, instructie, voorstel, ...).
Hulpmiddelen daarbij zijn : titel, inleiding, slot.*

Stap 2

*Vervolgens schakelt u uw voorkennis over vaste structuren in (zie
schema).*

Stap 3

*Controleer of de betreffende vaste structuur ook in de tekst terug
te vinden is. Probeer de vragen uit de structuur te beantwoorden.
Hulpmiddelen : hoofdstuk- en paragraaftitels, inleiding en slot,
voorkeurplaatsen in alinea's, signalen.*

Stap 4

*Als u de structuur die u verwachtte inderdaad terugvindt, hebt u
op een snelle manier het bouwplan van de tekst kunnen identificeren.
Is de vaste structuur niet terug te vinden :
- probeer eventueel een andere vaste structuur in te vullen;
- pas anders de tekstvolgende methode (4) toe.*

Deze methode is bijvoorbeeld erg handig als u van verschillende teksten rond hetzelfde thema een samenvatting moet maken om daarna een tekst rond dat thema te schrijven. Door de vaste structuur die de schema's aangeven, kan u immers makkelijk de teksten onderling inhoudelijk vergelijken.

TOEPASSING

Wanneer we een vaste structuur willen toepassen op een tekst laten we ons vooral leiden door het (abstrakte) thema van de tekst. Als deze aanduiding geen uitsluitel geeft, kiezen we voor die structuur waarmee we de meeste vragen kunnen beantwoorden of waarbij na het beantwoorden van de vragen de belangrijkste informatie uit de tekst overgeplaatst is in de structuur.

In ons voorbeeld kiezen we voor de probleemstructuur :
Wat is het probleem precies ?

Het traditionele strafstelsel is in veel opzichten ontoereikend en leidt voor ex-gevangenen tot een uitzichtloze situatie.

Waarom is het een probleem ? (=waarom is strafstelsel ontoereikend ?)

1. ex-gevangenen vinden moeilijk werk
2. ex-gevangenen ondervinden moeilijkheden in huwelijks- en familierelaties

Wat zijn de oorzaken ?

1. gevangenisverleden is een negatieve factor bij de sollicitatie
2. beperkte bezoekmogelijkheden tijdens de gevangenisstraf

Wat is er tegen te doen ?

Experimenten met 'open-gevangenis' moeten op ruimere schaal worden toegepast om de gevangenen geleidelijk met hun vrijheid te leren omgaan :

- gevangenen krijgen zo de kans om te werken (en hun werk daarna te behouden)
- gevangenen hebben regelmatig contact met hun gezin en familie

Het is duidelijk dat deze structuur een handig schema biedt voor een informatieve samenvatting. Het thema bepaalt hierbij sterk hoe de informatie geordend en geselecteerd wordt.

Hoe uitgebreid we het schema invullen hangt nauw samen met het doel van de samenvatting. Zo is dit schema bijvoorbeeld geen plaats ingeruimd voor de informatie uit de eerste alinea's (bedoelingen van het klassieke strafstelsel).

Besluit

Ik hoop dat u op deze manier een beetje inzicht hebt gekregen in de mogelijkheden en beperkingen van de drie voorgestelde samenvattingsmethodes : de structureel-analy-

tische methode, de intuïtief-inhoudelijke methode en de methode met de vaste structuren. Natuurlijk ben ik er in dit kort bestek niet in geslaagd de procedures in detail te beschrijven. Mijn bedoeling was enkel een richtinggevende beschrijving te geven. Wilt u het fijne weten van de opbouw, de bedoelingen, achtergronden, begrippen, ... dan verwijs ik naar de betreffende werken in de bibliografie.

Het lijkt me verder belangrijk om van in het begin te beseffen dat geen enkel systeem (tot nu toe ?) absoluut is. Het uiteindelijke doel van onze lessen over samenvatten moet daarom ook zijn dat onze leerlingen loskomen van het strikte toepassen van welke procedure dan ook. Dat kan echter alleen als ze de procedure ook echt beheersen en zich de vaardigheden die ermee samenhangen eigen hebben gemaakt.

Tot slot nog een laatste relativering. Deze procedures zijn natuurlijk geen wondermiddelen. Inzicht en gezond verstand blijven belangrijke voorwaarden om tot een goed resultaat te komen. Voor welk systeem u echter ook opteert, het belangrijkste is dat elke procedure door zijn geleidelijke opbouw een belangrijk houvast biedt in de toch wel complexe taak van het samenvatten.

Luuk Van Waes, Markgravelei 119, 2018 Antwerpen

NOTEN

- (1) De tekst is een (didaktisch) samenraapsel van enkele artikelen uit De Groene Amsterdammer, Vier in de krant, Kri, Zaanlander, Vrije Volk en Volkskrant.
- (2) Tussen haakjes vindt u telkens de grafische voorstelling die ik gebruik om de verbanden aan te duiden in de schematische weergave.
- (3) Voor een nauwkeurige behandeling van vorm- en stofschema's verwijzen we naar een artikel van W. Drop (1983b) waar hij deze begrippen definieert en wijst op hun belang.
- (4) De tekstvolgende methode wordt uitvoerig besproken in 'Leren Communiceren' (1984 : 51-84)

BIBLIOGRAFIE

- Baten, Lut en Jan Camps - 1984, Herkennen van een samenhang in een tekst. Lezen in een vreemde taal en in de moedertaal. Impuls, jrg 15/2, p. 77-88.
- Braet, A. - 1979a, Een holistische procedure voor samenvatten. In : DCN-cahier 8. Omgaan met teksten in de klas. P. 81-97.
- Braet, A. - 1979b, Taaldaden 1 (+ docentenhandleiding). Een leergang schriftelijke taalbeheersing. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- De Schrijver, A. - 1984, Zakelijke teksten. Wat moet ik ermee ? Vonk 1984, 5, p. 3-23.
- Drop, W. en J.H.L. de Vries - 1976, Ter informatie 1+2 (en docentenboek). Leergang schriftelijke taalbeheersing. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Drop, W. - 1983a, Instrumentele tekstanalyse. Ten dienste van samenvatten, opstellen van begripsvragen, tekstverbeteren. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Drop, W. - 1983b, Informatieordening vanuit een stofschema. Tijdschrift voor Taalbeheersing jrg. 5/2, p. 100-113.
- Elling, M.G.M. - 1982, Beschrijving van tekststructuur als uitgangspunt voor begrijpen, samenvatten en onthouden : een vergelijkend onderzoek. Tijdschrift voor Taalbeheersing jrg. 4/2, p. 103-114.
- Leenheer-Besnard, V.M.J. - 1982, Het leesvervangend samenvatten van betogende teksten. Tijdschrift voor Taalbeheersing jrg. 4/1, p. 1-21.
- Maes, F. - 1985, Samenvattingen met en zonder evaluatie. In : Handboek voor Taalhantering - J. Kolkhuis Tanke, C. Korswagen en St. Verrept (red). Van Loghum Slaterus, Deventer. Deel II 3.b.7.
- Steehouder, M. e.a. - 1984, Leren communiceren. Procedures voor mondelinge en schriftelijke communicatie. Wolters-Noordhoff, Groningen (tweede geheel herziene druk).
- Van Den Hoven, P. - 1983, De analyse van betogende teksten. Tijdschrift voor taalbeheersing jrg. 5/3, p. 177-189.

BIJLAGE

Gevangenen met gouden tralies ?

- (1) Een gevangene die tot 'levenslang' was veroordeeld, kreeg na twintig jaar eindelijk gratie. Hij nam z'n intrek in een klein huisje en woonde er samen met een oude vriendin. Na vier jaar vrijheid slikte hij een handvol slaaptabletten en liep het bos in : daar stierf hij, 71 jaar oud. Zijn 'levenslang' had hij kunnen overleven, de praatjes van de burens over hem niet.
- (2) We kennen in onze samenleving een merkwaardig instituut. We noemen het strafjustitie, ook wel strafrechtspleging. Het meest duidelijke aspect ervan is ongetwijfeld de gevangenis. Die voert in haar wapen de pretentie dat ze iets wil doen aan een verschijnsel dat we allemaal als negatief ervaren : kriminaliteit, wat dat dan ook moge zijn. De filosofie achter het gevangenisstelsel zouden we ongeveer als volgt kunnen verwoorden : 'Het is een goede zaak dat mensen lijden als ze schuldig zijn aan iets kwaads'.
- (3) Toch beweren we niets nieuws als we zeggen dat dit systeem niet altijd het meest efficiënte is en dat de gevangenisstraf in veel opzichten ontoereikend is. De bovenstaande tragische anecdoten zijn hier maar één illustratie van.
- (4) De bedoelingen van dit strafsysteem zijn echter duidelijk. Een van de motieven die ongetwijfeld ten grondslag liggen aan elke straf is de vergeldingsidee. Namens de samenleving straft de justitie iemand die in onze ogen iets misdaan heeft. De weegschaal die door de delinquent uit evenwicht is gebracht, moet weer in balans komen. Hierdoor wordt officieel en wettelijk tegemoetgekomen aan onlust- en wraakgevoelens bij het slachtoffer of bij anderen van de samenleving.
- (5) Een tweede gedachte bij het straffen is de afschrikking die er van uit moet gaan. We willen voorkomen dat de dader later nog eens een delict zal plegen. Dit noemen we de 'speciale preventie'. Tevens hopen we dat door de straf ook anderen zullen worden afgeschrikt ('generale preventie').
- (6) Verder wil de gevangenisstraf de maatschappij in zekere mate beschermen. De delinquent kan niet meer in de samenleving worden gehandhaafd. We dulden hem niet langer meer in ons midden. Daarom wordt hij een tijdje geïsoleerd, op non-actief gesteld; een soort afkoelingsmethode.
- (7) Maar het belangrijkste strafmotief is misschien wel de heropvoedingsgedachte. Volgens de wet moet een gevangenisstraf een gevangene immers niet alleen straffen, maar ook voorbereiden op een geslaagde terugkeer in de maatschappij. De straf moet uiteindelijk een positieve invloed hebben op het leven en de gedragingen van de gevangene.

- (8) In de praktijk blijkt echter dat deze nobele bedoelingen niet altijd even zuiver gerealiseerd worden. Integendeel heel wat studies tonen bijvoorbeeld aan dat vaak het tegenovergestelde bereikt wordt : gevangenen ondervinden ontzettend veel problemen bij hun terugkeer in de maatschappij. Ze zijn verplicht zich marginaal op te stellen en raken al snel van de regen in de drop ... terug in de gevangenis.
- (9) In de realiteit is het namelijk duidelijk dat de gevangene niet zomaar met een schone lei kan beginnen nadat hij de poort van de gevangenis achter zich heeft dichtgetrokken. Een half jaar na het beëindigen van de straf ziet de werksituatie er voor de meesten weinig rooskleurig uit. Tweederde van de ex-gevangenen heeft nog geen vast werk. Sollicitaties mislukken nogal eens doordat de werkgever op de hoogte is van het verleden van de sollicitant. Een van de gevangenen vertelde bij een arbeidsbureau afgescheept te zijn, omdat "hij toch nergens zou worden aangenomen." Het aantal mislukte sollicitaties blijkt overigens merkkelijk hoger te zijn naarmate iemand een langere straf heeft gehad.
- (10) Het verblijf in de gevangenis heeft ook vaak nadelige gevolgen voor het huwelijk of een andere vaste verhouding. In nogal wat gevallen vindt scheiding plaats. Niet minder dan één op vijf gevangenen scheidt tijdens of vlak na de straf. Dubbel tragisch als men zich realiseert dat juist de verhouding met de partner (en de familie) erg belangrijk kan zijn om weer een normaal leven te gaan leiden. Deze familiale problemen ontstaan dikwijls omdat de mogelijkheden voor bezoek en contact met de buitenwereld in de gevangenis erg beperkt zijn. De gevangenen mogen soms enkel maar bezoek ontvangen op vastgestelde dagen en onder het toezicht van een bewaker. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat tijdens deze vaak veel te korte bezoektijd weinig fundamentele problemen kunnen worden besproken.
- (11) Een ontwrichte thuissituatie, moeilijkheden om werk te vinden en nog zovele andere nadelige gevolgen van de gevangenisstraf tonen duidelijk aan dat er iets mis is met ons traditioneel strafsysteem. En dit terwijl verschillende experimenten met "open-gevangenissen" tot positieve resultaten hebben geleid. Zij hebben reeds bewezen dat ze waardige alternatieven zijn. "Open-gevangenissen" willen de gevangene duidelijk voorbereiden op hun terugkeer in de vrije maatschappij. Daartoe geven ze hun de kans om overdag te werken bij een baas en in het weekend kunnen ze naar huis gaan.
- (12) Zo ligt in het Nederlandse Roermond in de Frans Douvenstraat een zogenaamde "penitente open inrichting" (Te Roer). Op het eerste gezicht een gewone straat. Ruime eengezinswoningen, twee onder één trap, keurige voortuintjes, auto's voor de deur, poep op de stoep. Maar ook een gevangenis, zij het dan zonder bewakers met rinkelende sleutelbossen, zonder cellen met tralies. Hier komen langgestraften terecht om hun laatste 3 à 4 maanden rond te maken. "Het grote voordeel is dat de gevangenen contact houden met

de omgeving", zegt directeur M.G. Van Bree. "Het is niet meer dan logisch dat zowel het gezin als de gedetineerde weer moet wennen aan een normale situatie. Als ze eens in de vier, vijf weken naar huis mogen zoals vroeger, kan dit niet. Door het werk voelen ze zich weer nuttig en in heel veel gevallen kunnen ze hun job ook na hun straf blijven doen."

- (13) Tot nu toe zijn de resultaten erg bevredigend, ook op andere plaatsen waar gelijkaardige initiatieven met "open-gevangenissen" werden opgezet. Laten we hopen dat dit een definitieve ommezwaai in het falende gevangenisstelsel mag betekenen. Dit is mijn vurige wens. Omgaan met vrijheid moet opnieuw worden geleerd. Een proces van geleidelijke re-integratie is onontbeerlijk willen we een menselijk en zinvol strafstelsel uitbouwen.